

works. There are followed some combination regularities of the figurative association (connected with trope) and combination of tropes in the literature works of V. Pidmogil'nyi.

**Keywords:** the image of the city, metaphorical group, stylistic figures, allegory, symbols.

УДК 821.161.2:82

**Рева Л.В.,**

кандидат філологічних наук,  
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

## **НОВИЙ РЕАЛІЗМ В “МІСЬКИХ ТЕКСТАХ” В. ПІДМОГИЛЬНОГО**

Час від часу погляди наукових дослідників звертаються до постаті В. Підмогильного. Проза видатного письменника в критиці визначена не однозначними назвами типу творчості: “психологічний реалізм”, “інтелектуальний психологізм”, “екзистенціалізм”. Незважаючи на різноманітне коло теоретичних інтерпретацій, твори В. Підмогильного викликають певну літературознавчу цікавість, позначену насамперед широтою і глибиною мистецьких досягнень письменника і можливістю нового погляду на його творчу естетичну своєрідність. Художня організація творів автора досліджувалася рядом науковців, серед яких імена С. Єфремова, М. Тарнавського, Ю. Шереха, В. Мельника, Г. Костюка, С. Павличко, Р. Мовчан. З-поміж сучасних дисертаційних досліджень творчості письменника помітні роботи О. Калініченко (“Новели В. Підмогильного: жанрово-стильова своєрідність”, 2001) та Г. Кудрі (“Художні пошуки В. Підмогильного: концепція людини, риси національної ментальності”, 2001).

У своїх літературознавчих довідках дослідники минулої та сучасної доби звертають увагу на риси нового типу творчості В. Підмогильного, ґрунтовною формою якого залишається реалістична манера письма. Але авторські тексти відрізняються від традиційного реалізму ХІХ століття, якщо брати за основу твори видатних реалістів Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка. У зв'язку з цим виникає питання: до якого напрямку, течії, методу або школи можна віднести прозу В. Підмогильного? Гадаємо, що про метод в творчості письменника говорити недоцільно. По-перше, надто незалежним він був, по-друге, можливо, що не встиг бути приборканим ідеологічними настановами у зв'язку з арештом в 1937 році. Також і про школу розмова буде упереджена, адже фігура В. Підмогильного самостійна в своєму письменницькому таланті, хоча в період ранньої творчості він дійсно входив до українських молодіжних мистецьких угруповань.

Складні умови виокремлення течії від напрямку не є метою даного дослідження. Хоча ми поділяємо думки А. Ткаченко, який на основі виділених Д. Наливайко типологічних рис реалізму ХІХ століття вказував на синтетичність індивідуальних стилів, в яких убачав “втілення діалектичного зв'язку між закономірно-загальним та індивідуально-особливим, звільнення від канонічності, перевага індивідуальних стилів над “спільними”, моністичність художнього мислення світу <...> пізнавальна настанова (зв'язки з природознавством, історією, соціологією,

психологією), аналітичний підхід до дійсності, перенесення центру ваги на соціальну сферу <...> психологізація всієї атмосфери твору, його предметно-емоційного світу” [9, 430]. Такий кут зору на синтетичний характер індивідуального стилю в рамках реалізму знайшов вихід у теоретичному обґрунтуванні певних течій в реалізмі. На думку А. Ткаченка “константи художньої системи класичного реалізму існують не канонічно, не над індивідуальними стилями, а всередині їх, зумовлюючи віднесення індивідуальних стилів до певних течій у реалізмі” [9, 430]. Автор аналізу пропонує певними течіями у реалізмі вважати соціально-побутову, просвітницьку, соціально-психологічну, філософсько-психологічну. На наш погляд, наведеному переліку бракує течії інтелектуальної. Саме такий рівень творчості запропонував українському простору письменник. Зрозуміло, що в художніх творах митця позначена і філософсько-психологічна течія. Але вважаємо, що виявлення психологічних та філософських принципів мистецтва недостатньо для розкриття літературознавчих основ типу творчості письменника. Повсякчас кут зору даного дослідження звертається до визначення літературного напрямку, до якого належить, або може належати, творчість митця. Зокрема дослідницькі випробування нашої роботи полягають у виявленні рис нового реалізму в “міських текстах” В. Підмогильного.

Поділяємо думку дослідника А. Ткаченка, який зазначав, що на початку ХХ століття “реалістичний тип творчості існував у неореалізмі” [9, 431]. Щодо неореалізму, то в довідково-енциклопедичній статті сучасного Літературознавчого словника-довідника теоретично обґрунтовано його характер в українській літературі: “Поставши на ґрунті класичного реалізму, але не сприйнявши лінійно міметичного принципу “зображення життя у формах життя”, неореалісти визначили свій концептуальний принцип між документальною достовірністю, філософсько-аналітичним заглибленням у дійсність та ліричною стихією” [3, 504]. Одним із прикладів неореалістичного типу творчості упорядники словника зазначають ім'я В. Підмогильного. Однак неореалістичний погляд поетичної структури творів письменника залишається поза увагою наукових досліджень. На нашу думку, в літературній критиці сучасної доби бракує докладного аналізу теоретичного обґрунтування рис нового реалізму з позицій їхньої художньо-практичної реалізації в творах письменника. Хоча, наприклад, в роботі про неореалістичну прозу Олекси Слісаренка сучасна дослідниця Ю. Лаврісюк вказувала на ознаки неореалізму в ранніх творах “Гайдамака” та “Ваня” В. Підмогильного [2, 32].

На початку минулого століття в “Історії українського письменства” С. Єфремов звернув увагу на збірку оповідань молодого прозаїка. Всього шість сторінок приділив відомий критик аналізу прози двадцятирічного письменника в розділі про п'ятирічний літературний розвиток з 1919 по 1923 роки. Серед численних детальних текстових прикладів з оповідань В. Підмогильного критик декілька разів наводить прикладами об'ємні уривки з його творів. До речі, жодну прозу С. Єфремов так не цитував, принаймні в “Історії українського письменства”. Першим наведеним прикладом критик обрав опис міста із оповідання “Старець”, яке, думаємо, вразило літературознавця міцною легкістю мистецького слова.

Пригадаємо його: “Місто шуміло й хвилювалось, кипіло й реготало. Життя виштовхувало вдень на вулиці його тисячі, десятки тисяч людей, котрі заклопотано бігали, метушились, щось думали, обмірковували, сміялись, плакали, сподівались і, нарешті, помирали, – все це іноді тут же на вулиці, а здебільшого під залізними дахами кам'яних мурів, що самі ж і утворили собі, аби ховатись на ніч для спочинку й кохання. Тих, що знесилені і виснажені хворобами і турботами, конали якнайшвидше забивали в дерев'яний футляр, кидали на землю, а життя вигонило на опорожнене після них місце десятки нових людей, котрих родило кохання під залізними дахами кам'яних мурів” [7, 70–71]. У цьому описі автор намагається охопити всі тонкощі життя міста, а в нім життя людини. Слова-синоніми начебто зчеплені ним з попередніми, а в їхніх надрах виникають нові, які утворюють величезний рух буття людини в місті. Це помітив С. Єфремов, який зазначав, що “тло, на якому стелються твори <...> письменника – здебільшого місто, і автор має готову його <...> філософію: “сліпий випадок” або, теж саме, “жилава й костиста рука буття”, не розбира, “без жалю й радощів” керує створіннями, що думають, ніби самі творять для себе своє дрібненьке життя” [1, 398]. Зазначене С. Єфремовим “дрібненьке життя”, тільки з одного погляду, а саме філософського, представляє мізерність рухів людини, які не дивлячись в Наполеонів, живуть звичайним життям, яке містить в собі сміх, сльози, кохання, смерть. З естетичного погляду, поєданого з літературознавчими міркуваннями, в описі життя простежуються нові форми випробовування дійсності або реальності на письмі. Нанизування дрібненьких деталей складають уяву про місто та життя людини в ньому. Легкість епічного тексту підкреслює надзвичайну талановитість письменника. Деталізація опису становить проблему літературознавчого характеру. Отже, місто – “шуміло”, “хвилювалось”, “кипіло”, “реготало”; а люди – “бігали”, “метушились”, “думали”, “обмірковували”, “сміялись”, “плакали”, “сподівались”, “помирали”. Особлива швидкоплинність часу набуває енергійної дії, але в різних масштабах часу. Для міста – час теперішній, для людини – минулий. Помітна своєрідна філософія життя, зумовлена системою зміни світу в художньому просторі опису міста.

Критик С. Єфремов помітив, що В. Підмогильного цікавлять переважно проблеми психологічного характеру, які втілюються автором в побутові деталі, подробиці. Така художність впливає на будову твору: “...побут одбивається у Підмогильного досить яскраво, але для його це завжди на задньому плані і раз-у-раз поступаються внутрішній логіці подій. Тому то Підмогильному часто бракує зверхньої фабули: маємо тільки схему її, кістяк навіть там, де зміст тісно зв'язаним буває з побутом” [1, 403]. Зауваження критика про слабкість фабули виносять на перший план проблему структури твору. Структура твору не завжди підпорядковується правилам художньої поетики, адже художнє мистецтво початку ХХ століття відкрило безмежний простір творчій експериментальності розкриття індивідуальної манери. На слабкість фабули докоряли В. Винниченка, прозу якого прийнято вважати неореалістичною. Можливо, факт нерозвинутої фабули є рисою розвитку нового в реалізмі, який доречно називати неореалізмом. З'ясування цього питання

пояснюється в Літературознавчому словнику-довіднику, упорядники якого вважали, що для неореалістів “промовиста деталь<...> значила більше, ніж розгорнутий за всіма правилами реалістичного письма сюжет” [3, 504].

Якщо наприкінці ХХ століття вказані риси вважали новим рухом в художньому мистецтві, то на початку століття С. Єфремов був далекий від неореалістичного погляду і вважав своєрідність творчих випробувань “технічними огріхами” та “невмінням вив'язатися з утвореної ситуації”. Хоча критик уловив новий мистецький підхід в творах В. Підмогильного, але пов'язував його з символізацією образів та символізацією змісту. Утім нові авторські випробування С. Єфремов намагався пояснити філософією О. Шпенглера. Саме з цього погляду критик доходить висновків, що “Підмогильний чи не найсучасніший з усіх наших молодих письменників <...> його філософія ані трохи не нагадує цвинтарного квиління розчарованих “зайвих людей”, гамлетизованих “паралітиків з блискучими, мовляла Леся Українка, очима”. Захід, ніч, смерть – у його не тільки неминучість понура, а щось бажане, ясне й блискуче. Та й завдання його не висновки, а шлях до них” [1, 402–403]. На нові шляхи письменницького пошуку вказує критик у зв'язку з аналізом повісті “Остап Шаптала”, вважаючи сюжет твору цілковито сучасним своєму часові і часові письменника також. Майстерність останнього виказується в тому, що він “злегка, двома-трьома рисами <...> дає знати, що подія за наших одбувається часів” [1, 403]. Це думка підпорядкована змалюванню типа головного героя твору, поява якого в літературі пояснюється критиком новим рухом доби: “...такий Шаптала міг виявитись тільки за смеркового часу зниження енергії до життя, за часу руйнування старого світогляду з його байдужістю до колишнього, з його жагучим якихсь нових шляхів шуканням” [1, 403]. Хоча С. Єфремов не дійшов висновків неореалістичного погляду на прозу В. Підмогильного, його аналітичні думки допомагають наблизитись до стверджень про неореалістичний характер творчості письменника, зазначений зокрема в його “міських текстах”.

Надзвичайна філософія, яка помічена дослідниками в творах В. Підмогильного втілюється в своєрідний погляд на людське буття. Наприклад, в оповіданні “Старець” воно художньо подане через сприйняття життя в місті: “...люди, як і їх батьки, починали сновигати по вулицях міста, забували про те, що так само помруть, і в шаленій метушні їли, пили, творили культуру, поглибшували науку, будували собі нові мури, кували нові кайдани; жилава ж і костиста рука буття без жалю й радощів шпурляла їх на їхніми ж руками зроблене каміння, проти їх повертала їхню ж науку, здобутками їхньої ж культури виснажувала їх, а вони все так само заклопотано бігали по вулицях міста, сміялись, плакали, сподівались і покірно врешті йшли на страту” [7, 71]. У поданій своєрідній моделі міста використані особливості не тільки психологічних прийомів, але й філософії життя у зв'язку з проблемами урбанізації.

Нова естетика зламувала традиції і пропонувала нові психологічні прийоми, зокрема в розкритті проблем урбанізації в українській літературі. До речі сама тематика була новою в вітчизняній прозі минулої доби. Здебільшого письменство звертало увагу

на село і його побут. Але в ХХ столітті з'являється інше поле художньої обсервації, своєрідний полюс нової духовної культури і технічної цивілізації. Це породило суттєве протиріччя, про яке писали критики, зокрема А. Ніковський в 1919 році: "Ще може до світової війни урбанізм не продер шкури селянської України, але після війни можна вважати, що залізо цивілізації на всіх без виключень насипало своїх стружок, і добре це чи ні, а досить того, що факт, який напоїв нашу кров і нерви" [5, 789]. З урбанізацією критик пов'язував не тільки нові форми життя але й нові творення в літературі. Захищаючи новий рух він писав: "...Села, старого села, побуту, специфічної сільської і селянської етнографії нема, – все змінилося або змінюється на якесь нове, невидане, упевнене, бешкетне, сміливе, завзяте й одверто цинічне. Але сильне й тямуще. Місто горить електрикою, трамвай коротить час і віддалень, аероплян обіймає великі горизонти <...> обрій ширшає" [5, 788–789]. Передчуваючи суперечливий характер відношень між містом і селом, А. Ніковський зазначав, що нова реальність життя наполегливо вплинула на нове слово.

Проблеми міста і села описав В. Підмогильний в творі "Третя революція". Сама назва твору номінальна – "третя революція – похід села на місто" [7, 229]. Свою уяву про "похід" залишив нащадкам автор: "Цей день записано на скрижалях міста, що знало чотирнадцять влад перед тим і багато по тому. Кам'яне й гордовите, оселя культури і зверхності, воно навколішках приймало ганьбу від буйного села, що залило його вулиці. Село вийшло з своїх мазанок і стріх, поклато руку на той незрозумілий механізм, звідки йшли усі накази, куди возилось податки, де жили дідичі, лунала чужа мова й зникав викоханий у степах хліб. Село прийшло один раз могутне, і місто стенулося з палкого подиху степів, здавалось, уже підвладних назавсідги" [7, 229]. Автор далекий від ідеалізації села, естетика опису його підкорена лейтмотиву руйнації життя. Утім така руйнація посуває нову його форму. Свої міркування про нові здобутки літератури висловлював С. Єфремов, він писав про те, що українське письменство черпало зміст своїх творів здебільшого з села, а міські мотиви стояли на задньому плані. Критик вважав це вадю для письменства, бо "поза його компетенцією лишала цілу смугу найактивніших може переживань" [1, 343]. Також критик зазначав, що "оспівування міста почалось у нас під час саме найбільшої його руїни та занепаду" [1, 343]. Він зауважував: "Нові письменники і вхопились за нові мотиви: почалась <...> урбанізація письменства" [1, 343]. Сучасний дослідник В. Мельник слушно відзначав, що в творі "Третя революція" письменник "художньо заповнює ту сторону національної історії, до якої не вельми охоче зверталися в ту пору... не кажучи про наступні часи, бо то складні стосунки українського села з містом" [4]. Про трагедію загострених взаємин міста і села окрім В. Підмогильного писали Г. Косинка, Б. Антоненко-Давидович, І. Сенченко, М. Івченко.

Своєрідно ця тематика відбилась в романі "Місто" В. Підмогильного, яке вважається першим урбаністичним романом в українській літературі. Головний герой роману Степан Радченко приїжджає до міста, щоб "завоювати" і "перемогти" його; він вважає, що місту потрібна "свіжа кров села". Відірвавшись від свого села, герой сприймає місто як нове життя, нову землю "первісної радості", воно здається

йому “білим від сонця й легким”. Стикнувшись ближче з міськими законами, відчуття його змінюються, а легкість враження замінюється на “важке нависання” міста згори. Інше життя герой сприймає через власні відчуття і споглядання за міськими людьми, вулицями, будинками і настановами. Мабуть свої власні враження через твір передав письменник, в біографії якого також зазначений переїзд з маленького містечка до великого міста. З великим містом пов'язане “нове життя”, а приїзд до нього на навчання автором називається переходом кордону майбутнього [7, 309]. Іntenції бажань власної реалізації пояснює автор готовністю Степана до життєвого іспиту, а, можливо, і невдоволенням своїм становищем, хоча для сільської місцевості він займає значну посаду, пройшовши шлях від підпасича-приймака, потім просто хлопця, далі повстанця і нарешті секретаря сільбюро Спілки робземлісу [7, 309]. Але незнайоме життя лякає його, вулиці сприймаються як живі істоти: “...гамір вулиці видався йому ще дикішим, коли рушив знову. Він чув у ньому сміх і загрозу кожному, хто постане проти крамниць і вогнів. Ця вулиця завтра розтечеться по установах і трестах, залле посади, великі й малі, і скрізь, де він ступатиме, будуть зачинені двері” [7, 332]. Психологія героя змінюється, він вирішує “не ненавидіти місто, а здобути його” [7, 333]. Перші кроки “сільський мандрівець” робить при складанні іспиту. Підготовку до цього випробування автор називає “ударом міського форманізму”. Цілісна сукупність деталей описання засвідчує характер легкої іронії до правил міського життя: “Місто чудне. Зокола воно рухливе й швидке, життя в ньому, здається, б'є джерелом і блискавкою, шугає, а всередині, по хмурих кабінетах установ, воно тягнеться старим возом, облутане тисячами правил і розпорядків” [7, 333].

За всіма подіями сюжету і авторською методикою роман відрізняється від творів української літератури. У ньому відчувається європеїзований дух творчих шукань автора, а також глибина його роздумів та витонченість вражень. З цього приводу дослідник Ю. Шевельов зауважив: “Місто” урбаністичне не лише своєю темою, не лише ствердженням міста <...> Воно урбаністичне <...> самим підходом, творчою методою автора. <...> Саме намагання схопити й відтворити безупинний плін життя стає метою й методою” [10, 374]. Критик вважав, що ці риси в українській літературі вперше зустрічаються в міських новелах М. Коцюбинського, а своє коріння ведуть від школи Мопассана. Про імпресіоністичний характер і українського попередника В. Підмогильного, і французького автора в літературознавстві неодноразово велась розмова дослідниками. Щодо імпресіоністичної манери В. Підмогильного, то, здається вперше, цю думку висловив М. Тарнавський у передмові до українського видання творів письменника в 1988 році. Звертав увагу М. Тарнавський і на експресіоністичні риси у творчості митця, хоча погляди його носили поверховий характер. Гадаємо, що це пов'язано з особливостями творчої методики письменника, основа якої реалістична, але із застосуванням випробувань інших естетичних систем, позначених загальним характером модерністських пошуків.

Взагалі роман “Місто” прийнято називати модерністським. Зокрема на модерновий характер твору вказувала С. Павличко, яка сприймала роман “як свого роду шифр, текст, сповнений недомовлень і натяків” [6, 175]. Своє ставлення до прози В. Підмогильного авторка дискурсу про український модернізм підкріплювала думками І. Костецького із його книги “Український реалізм ХХ століття”. У згадуваній праці критик зазначав появу нової літератури на початку ХХ століття, а помічені нові творення називав по-різному, вживаючи терміни новий реалізм, романтизм, експресіонізм та сюрреалізм. Щодо С. Павличко, то вона вважала головною проблемою не розвинення нової літератури, представленої іменем В. Підмогильного та інших, яка прийшла на заміну старої літератури “тихих верб”, – проблему тоталітарного терору й знищення.

На думку дослідниці, в текстах письменника позначені “уламки фройдизму, натяки на знання певних теорій, концепцій чи принаймні термінів” [6, 265]. Розвиваючи ці вислови, можна припустити, що із фройдистським психоаналізом В. Підмогильний міг ознайомитись через французькі та російські переклади, адже дух відкриття психофізіології пронизує початок ХХ століття. Чинники психоаналітичних умовиводів спостерігаються в написаній в 1927 році письменником статті “Іван Левицький-Нечуй” (“Життя й революція”. – 1927. – № 9), в зміст якої автор додатково ввів доповнення “спроба психолоаналізи творчості”. У статті автор надає своє бачення великих можливостей застосування фройдизму в критичному аналізі. В. Підмогильний, далекий від професійної літературознавчої критики, будує аналіз на основі еротичної тематики. Стаття містить численну психофізіологічну термінологію: Едипів комплекс, аналеротизм, фізичні хиби, libido. У своїх критичних спробах через призму фройдистської теорії письменник намагався пояснити чинність деяких сюжетів відвертого реалізму І. Нечуя-Левицького, зокрема утоплення дитини в “Бурлачці”. Відверта розмова В. Підмогильного про сексуальність відомого українського реаліста ХІХ століття стала своєрідним вибухом в літературознавстві ХХ століття. Тому стаття посідає особливе місце у контексті сотень статей, написаних і опублікованих про І. Нечуя-Левицького. Цій праці віддавала перевагу С. Павличко, яка наприкінці ХХ століття докладно дослідила психофізіологічні чинники життя та творчості окремих митців. Дослідниця звернула увагу на появу в творах ХХ століття лейтмотиву сексуальності, пов'язуючи його з модерністським характером доби.

Окрім зазначеної критичної праці, тематику еротизму В. Підмогильний випробовує в художній літературі, зокрема в “міських текстах”. Так, наприклад, у новелі “Третя революція” сексуального мотиву набуває пізнання характеру головної героїні Ксани. Як і майже всі “міські тексти”, це оповідання починається з огляду міського пейзажу головною героїнею, яка чула “прозоре стукотіння” “безладної тріскотняви рушниць”, що “сунули й облягли місто”: “Ксана дивилася на рівну вулицю, що простягала туди, до стрілом напоєного мороку, і на будинки, що скам'яніли вздовж неї. Ксана думала: у тих будинках поховалися, прищулилися по льохах люди, залякані, тривожно чекаючи. І, може, тільки хто цікавий, хоробрий чи хороброго вдаючи дивиться, слухає, як от вона, примарного бою” [7, 206]. Головна

героїня обдарована чудовою уявою та враженням. Вона яскрава натура, а в її вигляді з'являється загадковість у моменти потужного осмислення дійсності та усвідомлення глибин буття. В її прагненні побачити Махно незрозуміла мотивація, але тільки на перший погляд. Автор заглиблюється в досить складні стосунки між жінкою і чоловіком. Можна припустити, що Ксана вирішила віддатись Махно тому, що він завоював місто і має завоювати її. Внутрішнє захоплення від сили Махно стає прагненням її думок. Сила залежності Ксани передана через образ міста: "...заквітчаним жовтавим блиском осіннього сонця, лежало підвладне йому місто" [7, 227]. Незбагнене бажання героїні бачити свого кумира перемагає логіку тверезого розуму. Відвертість бажань Ксани підкреслюється її поведінкою під час зустрічі: "Вона хутко оглянула його й опустила очі, свідомо його близькості й сили, що непереможно від нього віє" [7, 227]. Далі лейтмотив еротизму ускладнюється спогляданням і роздумами Махно, який був звиклий до "приходів інтелігенток", але для себе він її визначає як "незвичайну": "Він не бачив ще таких тонких рис, ніжного профілю, блідих шляхетних рук. Вона неподібна була до повії, що він уночі застрелив" [7, 228].

Образ бандита не лякає Ксану, вона відчуває "тремтіння грудей", а призначене побачення остаточно захоплює її думки, в яких виразно подана інтимна сфера жіночих бажань. Автор тонко передає прагнення жінки, її раптове кохання до чоловічих "могутніх очей": "Він розкриє в її обіймах таємниці своєї сили і ті сховані джерела, що живлять його волю. Вона відчуватиме його серце, напоєне хвилями чужої крові, що він мусив пролити, щоб бути" [7, 228]. Гадаємо, що код описаної формули кохання пояснюється фрейдистськими відкриттями звичайних еротичних почуттів. Дещо фабульна нерозвинутість історії кохання (а саме: чому воно виникло?) залишається "поза кадром" художнього твору. Утім, можна зазначити це типовою рисою В. Підмогильного, його новою формою творчого пошуку, в якому значне місце посідає своєрідне, не традиційне для реалізму XIX століття, будівництво фабули, основаної на загадковій незбагненності, яка перемагає логіку тверезого розуму. Приклади подібної художньої відвертості особистих стосунків, описаних у прозі В. Підмогильного, знаходимо майже у всіх текстах, зокрема варто звернути погляд на оповідання "В епідемічному бараці" та "Повість без назви". У цих творах автор начебто ставить своїх героїв перед межею внутрішньої боротьби розпусти і стриманих почуттів. На наш погляд, така відвертість у прозі стала можливою завдяки новим пошукам художньо-мистецького слова, наближеного до неореалістичної естетичної системи.

Слід зазначити, що найбільшій урбанізації в літературній спадщині письменника набуває твір "Повість без назви". У цій незакінченій повісті автор використав численну кількість топографічних ознак місцевості, зокрема міст Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси. Головний герой, який приїхав з маленького містечка, вже завоював велике місто, а своє ім'я Андрій Радченко змінив на псевдонім Городовський. Російський корінь прізвища не випадково обраний автором, адже його герой намагався спочатку "завоювати" Москву. Свій "великий крок" у життя



вісімнадцятирічний хлопець робив на даху вантажного вагона до Москви. Враження від споглядання міста згори вниз він пригадав під час польоту на літаку, обмірковуючи рівень висоти споглядання на зменшене місто, від окреслених контурів якого у героя “наростала радісна, незора глибина” [7, 263].

У “міських текстах” письменника особливого естетичного навантаження набуває образна структура. Наприклад, у розгорнутій метафорі описання міста вночі: “Блискучі вогні, гуркіт і дзвінки трамваїв, що схрещувались тут і розбігались, хрипке виття автобусів, що легко копислись громіздкими тушами, пронизливі викрики дрібних авто й гукання візників разом з глухим гомоном, людської хвилі... на цій широкій вулиці і він здивався з містом віч-на-віч” [7, 586]. Художня образність в урбаністичних творах В. Підмогильного набуває модерністського контексту. Досить цікаво репрезентує автор будинки міста у порівнянні зі стоокими жабами в оповіданні “Проблема хліба”: “...обабіч вулиці засілилися велетенські стоокі жаби. То-будинки, що їх ніч і сплющила, і припосадила. І все місто здавалося святковим збіговиськом жаб із безкраїх трясовин” [7, 122]. У кінцівці роману “Місто” автор використовує інше порівняння до будинків: “<...> дахи будинків вітали <...>, як велетенські капелюхи” [7, 538].

Неодноразово автор використовує образ каміння в системі описів міста. Так, у романі “Місто” з'являються “гострі кам'яні пальці” міста, художнє змалювання якого передано через могутність самопочуття героя: “Земля, здавалось, пливла йому під ногами оксамитовим килимом, і дахи будинків вітали його, як велетенські капелюхи. А в голові, в прекрасній, вільній голові низками, роями в щасливому захопленні минули всеосяжні думки. <...> розчинив вікна в темну безодню міста. Воно покірно лежало внизу хвилястими брилами скель, позначене вогняними крапками, і простягало йому з п'ятьми горбів гострі кам'яні пальці. Він завмер від сласного споглядання цієї величі нової стихії і раптом широким рухом зронив униз зачудований поцілунок” [7, 538]. Вдумливий погляд на яскраву метафорійну художність неоднозначного уривка підказує його різноманітність в естетичному сенсі літературних напрямів. Саме естетичний вимір вдивовує контрастністю поєднань сюрреалістичних рис змалювань з імпресіоністичними. Вважаємо, що сюрреалістичні риси закладені у сполученнях: “будинки... велетенські капелюхи”, “роями... минули... думки”, “темна безодня міста”, “п'ятьми горбів”, “гострі кам'яні пальці”, “велич нової стихії”. Імпресіоністичне враження помітно в складних сполученнях “земля...пливла...оксамитовим килимом”, “сласне споглядання”, “широкий рух зроненого униз зачудованого поцілунок”.

Якщо розбирати по полицкам прозаїчні знахідки в художніх текстах В. Підмогильного, то естетичний ряд доповниться символізацією (на яку вказував ще С. Єфремов) і експресіоністичними рисами. Таким чином, маємо дещо складну естетичну модель творчості письменника: реалізм – імпресіонізм – символізм – сюрреалізм – експресіонізм. Слід зазначити, що на інші моделі: “мелодрама-реалізм-імпресіонізм” та “неоромантизм-символізм-імпресіонізм”, звернув увагу і теоретично дослідив С. Пригодій в кінці минулого століття, запропонувавши своєрідну концепцію

типів художньої творчості [8]. На нашу думку, якщо в таких естетичних поєднаннях основою залишається реалізм, як у В. Підмогильного, то на сучасному етапі варто вести розмову про неореалістичний характер як творчості, так і творів письменника.

Цікаво зазначити, що ряд авторських творів починається з опису міста, таких як: “Проблема хліба”, “Старець”, “Собака”, “Військовий літун”, “Третя революція”. Тільки роман “Місто” закінчується розгорнутою метафорою художнього споглядання на міський пейзаж. Але в сюжетних основах майже всіх творів автор часто використовує міську образну структуру, тому урбаністична тематика посідає значне місце в творчості письменника. Твори В. Підмогильного містять різноманітні теми, пов'язані з топосами міського буття чи соціально-психологічними вимірами міського життя. З погляду на своєрідність його художньої образності, вважаємо, що метод творчості письменника наблизений до руху нового реалізму в українській літературі, який потребує на **подальші наукові дослідження**.

#### Література

1. Єфремов С. О. Історія українського письменства. – Вид. 4-е, фотопередрук. / С. О. Єфремов. – Мюнхен, 1989. – Т. 2 : від Т. Шевченка по початок 1920-х років. – 495 с.
2. Лаврісюк Ю. А. Дискурс неореалістичної прози Олекси Слісаренка (жанрово-стильові модифікації) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Ю. А. Лаврісюк. – К., 2008. – 207 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
4. Мельник В. Свого покликання не зрадив / В. Мельник // Літературна Україна. – 1989. – 10 серпня.
5. Ніковський А. Vita nova (урипки) / А. Ніковський // Розстріляне відродження : антологія 1917–1933 : Поезія-проза-драма-есеї. – К. : Смолоскип, 2004. – С. 787–791.
6. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія / С. Д. Павличко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
7. Підмогильний В. П. Оповідання, повість, романи / В. П. Підмогильний. – К. : Наук. думка, 1991. – 800 с.
8. Пригодій С. М. Імпресіонізм на рубежі XIX–XX сторіч. : типологія та національні особливості (на матеріалі української та американської літератур) : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.06 ; 10.01.05 / С. М. Пригодій. – К., 1995.
9. Ткаченко А. О. Мистецтво слова : вступ до літературознавства : підручник [для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів] / А. Ткаченко. – 2-е вид., випр. і доповн. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 448 с.
10. Шевельов Ю. Людина і місто (“Місто” Валеріана Підмогильного) / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці : у 2 кн. / упоряд. І. Дроба. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – Кн. II : літературознавство. – С. 369–381.

#### Анотація

У статті дослідниця увага приділяється проблемі естетичного погляду на творчий метод українського письменника XX століття В. Підмогильного. Враховуючи критичні та теоретичні міркування літературознавців минулої та сучасної доби, робиться спроба наукового дослідження художніх випробовувань автора з позицій естетики нового реалізму. Для неореалістичних доказів обрані “міські тексти” письменника, зокрема оповідання та повісті “Старець”, “Проблема хліба”, “Собака”, “Військовий літун”, “Третя революція”, “Повість без назви”, роман “Місто”.

**Ключові слова:** новий реалізм, естетична система, образна структура.

### **Аннотация**

В статье исследовательское внимание уделено проблеме эстетического решения художественной организации в творчестве украинского писателя XX века В. Пидмогильного. В анализе используются критические и теоретические выводы литературоведов о поисках новых форм творческой реализации писателя с позиций нового реализма. В качестве художественных примеров нового реализма избраны "городские тексты" писателя: рассказы и повести "Старец", "Проблема хлеба", "Собака", "Военный летчик", "Третья революция", "Повесть без названия", роман "Город".

**Ключевые слова:** новый реализм, эстетическая система, образная структура.

### **Summary**

In article the research attention is given to a problem of the aesthetic decision of the art organization in creativity of Ukrainian writer XX-th century of V. Pidmogilnyi. In the analysis are used critical and theoretical conclusions of literary critics about searches of new forms of creative realization of the writer from positions of new realism. As the examples of new realism "city texts" writer are selected: stories "Старец", "the Problem of bread", "Dog", "the Military pilot", "the Third revolution", "the Story without the name", the novel "City".

**Keywords:** new realism, aesthetic system, figurative structure.

УДК 82.0–31:364.122.5

**Бібік В.Б.,**

аспірант,

Дрогобицький державний педагогічний університет

## **ЛОКУС КІМНАТИ ЯК СКЛАДОВА ХРОНОТОПНОЇ СТРУКТУРИ РОМАНУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО "МІСТО"**

Простір і час – найважливіші фрагменти картини світу людини, що виражають водночас унікальність художнього світу, створеного письменником. Будь-який літературний твір як цілісне утворення складається із низки часо-просторових структур, які постають як замкнуті і відкриті, динамічні чи статичні, закриті чи відкриті, автономні чи взаємопов'язані. Хронотопні структури – важливі стійкі конституюючі категорії авторської картини світу письменника – завжди привертали увагу дослідників, бо їхня продуктивність у згаданому аспекті видається невичерпною. Класичними уже стали теоретичні пошуки визначення концепцій художнього простору і часу М. Бахтіна, М. Лотмана, Д. Ліхачова, В. Топорова, Н. Копистянської, ін. Посилена увага до часопросторових образів, відтворених у художніх текстах, призвела до різних, часом відмінних класифікацій і термінологічних означень. Постає потреба певної систематизації накопиченого літературознавчою наукою досвіду.

Роман В. Пидмогильного "Місто" неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень. Різноманітні підходи до трактування роману найповніше висвітлені у розвідках Ю. Шереха, В. Мельника, М. Тарнавського, С. Павличко, В. Шевчука, Н. Бернадської, Р. Мовчан, С. Луцій. Однак, часопросторовим і хронотопним аспектам твору не було присвячено спеціальної наукової студії. Дослідження